

GEZ

KARTA ADRESOWA ZABYTKU

1. Nazwa

ZAŁOŻENIE PAŁACOWE

2. Czas powstania

XVIII–XIX w.
pałac wzniesiony przed 1749 r.,
przebudowany ok. 1825 r. i ok. 1880 r.;
park krajobrazowy XVIII/XIX w., XX w.

3. Miejscowość

SAMOSTRZEL

7. Fotografia z opisem wskazującym orientację w stosunku do sąsiednich terenów lub stron świata albo mapa z zaznaczonym stanowiskiem archeologicznym

Mapa założenia pałacowego i części miejscowości Samostrzel – kolorem czerwonym oznaczono granice założenia pałacowego

4. Adres

ulica i nr: –

nr działki: **3/3, 4, 5/3, 5/12, 330 i 331 oraz fragmenty: 1/13, 1/14, 1/16, 1/17, 3/2, 3/12, 3/14, 3/15, 3/17, 3/18, 5/10, 5/11, 5/13, 6/2, 7/4, 110, 332, 442 i 706;**

5. Przynależność administracyjna

województwo **kujawsko-pomorskie**

powiat **nakielski**

gmina **Sadki**

6. Formy ochrony

Obiekt wpisany do **rejestr zabytków** pod numerem: **A/884** z dnia **21.07.1970 r.**

Założenie pałacowo-parkowe:

- Pałac
- Park

Obiekt ujęty w gminnej ewidencji zabytków Gminy Sadki, przyjętej **zarządzeniem nr 55.2026** Wójta Gminy Sadki z dnia **7 września 2026 r.**

Samostrzel jest miejscowością o genezie późnośredniowiecznej, wzmiankowaną po raz pierwszy w 1288 r. Początkowo stanowił własność rycerskiego rodu Samostrzelskich, następnie przechodził kolejno w ręce rodzin Orzelskich, Grudzińskich, Opalińskich i Łąckich. W 1698 r. majątek nabył Piotr Bniński, zapoczątkowując okres szczególnego rozwoju założenia rezydencjonalno-folwarcznego.

Głównym elementem zespołu jest pałac wzniesiony przed 1749 r. z inicjatywy Piotra i Wojciecha Bnińskich, według projektu architekta Merckiera ze Szczecinka. Rezydencja powstała jako barokowa siedziba rodowa i już w XVIII w. należała do reprezentacyjnych założeń rezydencjonalnych regionu. Około 1825 r. pałac został gruntownie przebudowany w duchu klasycyzmu, prawdopodobnie według koncepcji przypisywanej kręgowi Karla Friedricha Schinkla. Kolejna przebudowa miała miejsce około 1880 r. z inicjatywy Ignacego Bnińskiego i wiązana jest z projektem Franciszka Schwechтена. W tym okresie przekształcono również otoczenie pałacu, nadając założeniu bardziej reprezentacyjny charakter.

Pałac usytuowano w centralnej części zespołu, na osi kompozycyjnej otwierającej widok na park i dolinę Rokitki. Budowla ma formę rozbudowanej, piętrowej rezydencji z wyraźnie zaakcentowaną osią główną oraz ryzalitami elewacji frontowej i ogrodowej. Charakterystycznym elementem fasady jest portyk kolumnowy poprzedzający wejście główne. Rezydencję otacza rozległy park krajobrazowy, którego kompozycję oparto na naturalnym przebiegu rzeki Rokitki, układzie stawów, polan widokowych, grup drzew oraz alei spacerowych.

Park założono w XIX w. w stylu krajobrazowym. Pod koniec XIX w. został przekomponowany, prawdopodobnie według projektu Édouarda Andrégo, z wprowadzeniem elementów ogrodu tarasowego inspirowanego rozwiązaniami włoskimi. Istotną rolę w kompozycji parku odgrywały tarasy widokowe, schody ogrodowe, rzeźby parkowe oraz elementy małej architektury. Zachowany starodrzew obejmuje m.in. dęby, lipy, buki, kasztanowce, platany, jesiony i wiązy. Integralną część zespołu stanowiły również zabudowania folwarczne związane z funkcjonowaniem majątku ziemskiego.

Założenie pałacowo-parkowe w Samostrzelu było ważnym ośrodkiem życia społecznego, towarzyskiego i patriotycznego. W okresie międzywojennym rezydencję odwiedzały znaczące postacie życia publicznego i kulturalnego. Po II wojnie światowej pałac pełnił funkcję szkoły rolniczej, a następnie pozostawał własnością Skarbu Państwa. Obecnie zespół znajduje się w rękach prywatnych, a na jego terenie trwają prace remontowo-konserwatorskie.

Wartość zabytkowa zespołu wynika z jego znaczenia jako dawnej siedziby rodowej Bnińskich, zachowanej kompozycji pałacowo-parkowej, powiązań widokowych z doliną Rokitki, obecności starodrzewu oraz relacji przestrzennych z dawnym zapleczem folwarcznym.

Stan zachowania założenia pałacowo-parkowego należy określić jako zróżnicowany. Historyczny układ przestrzenny zespołu pozostaje czytelny, pomimo licznych przekształceń oraz degradacji poszczególnych jego elementów. Zachowana została zasadnicza kompozycja rezydencjonalna obejmująca pałac, park krajobrazowy oraz relacje widokowe z doliną Rokitki. Czytelny pozostaje również historyczny układ dróg dojazdowych i powiązań przestrzennych pomiędzy częścią rezydencjonalną a dawnym zapleczem folwarcznym.

Sam pałac znajduje się w złym stanie technicznym i wymaga kompleksowych prac zabezpieczających, remontowych, konserwatorskich i restauratorskich. Park zachował podstawowe elementy historycznego układu kompozycyjnego, jednak wymaga dalszych prac pielęgnacyjnych i rewitalizacyjnych. Obecnie na terenie założenia prowadzone są prace remontowo-konserwatorskie, które powinny być kontynuowane z poszanowaniem wartości zabytkowych całego zespołu.

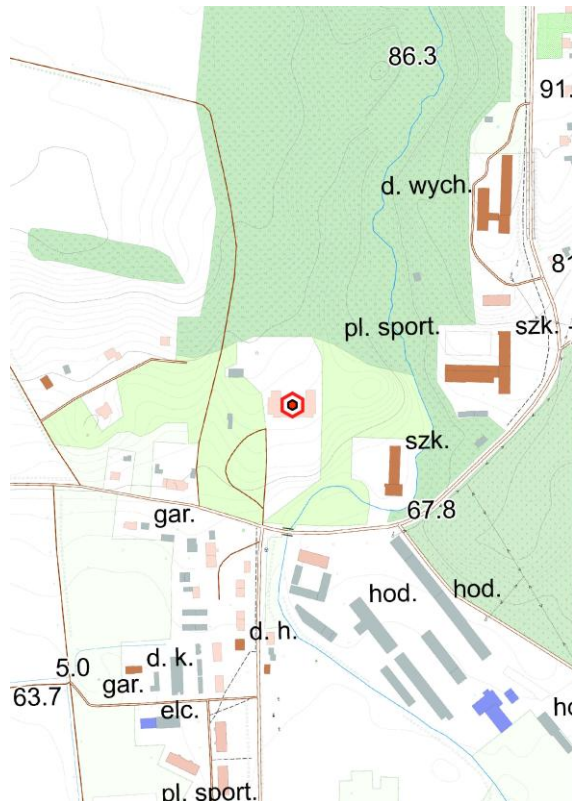
Należy zachować historyczny układ przestrzenny założenia pałacowo-parkowego wraz z jego powiązaniami krajobrazowymi i widokowymi, w szczególności relację pałacu z doliną Rokitki, historycznym układem zieleni oraz dawnym zapleczem folwarcznym. Działania inwestycyjne prowadzone w obrębie zespołu powinny respektować historyczny charakter założenia, jego skalę przestrzenną, kompozycję oraz relacje widokowe.

Wskazane jest zachowanie historycznego drzewostanu parkowego oraz prowadzenie rewitalizacji kompozycji zieleni z uwzględnieniem historycznych osi widokowych, układu tarasów, przebiegu cieków wodnych oraz relacji widokowych pomiędzy pałacem, parkiem i doliną Rokitki.

Prace remontowe, konserwatorskie, restauratorskie, modernizacyjne oraz działania związane z zagospodarowaniem terenu powinny być prowadzone z poszanowaniem wartości zabytkowych zespołu, a w przypadkach wymaganych przepisami, po uzyskaniu stosownych uzgodnień lub pozwoleń właściwego organu ochrony zabytków.

Kinga Makowska
Michał Horbowicz
Ochrona Zabytków KRESY
03.2026 r.

*dotyczy zabytków niewpisanych do rejestru zabytków i niewłączonych do wojewódzkiej ewidencji zabytków

GEZ		KARTA ADRESOWA ZABYTKU		3. Miejscowość	
1. Nazwa		2. Czas powstania		SAMOSTRZEL	
PAŁAC		XVIII–XIX w. pałac wzniesiony przed 1749 r., przebudowany ok. 1825 r. i ok. 1880 r.;			
7. Fotografia z opisem wskazującym orientację w stosunku do sąsiednich terenów lub stron świata albo mapa z zaznaczonym stanowiskiem archeologicznym				4. Adres	
				ulica i nr: Samostrzel 13	
widok w kierunku północno-wschodnim				nr działki: 5/3	
				współrzędne: 53.143382, 17.440173	
widok w kierunku południowo-zachodnim				5. Przynależność administracyjna	
				województwo kujawsko-pomorskie	
Gmina Sadki – fragment mapy lokalizacyjnej z zaznaczoną lokalizacją obiektu. Opracowanie własne w środowisku QGIS na podstawie usługi BDOT10K				powiat nakielski	
				gmina Sadki	
				6. Formy ochrony	
				Obiekt wpisany do rejestru zabytków pod numerem: A/884 z dnia 21.07.1970 r.	
				Założenia pałacowo-parkowe:	
				• Pałac • Park	
				Obiekt ujęty w gminnej ewidencji zabytków Gminy Sadki, przyjętej zarządzeniem nr 55.2026 Wójta Gminy Sadki z dnia 7 września 2026 r.	

8. Historia, opis i wartości

Pałac w Samostrzelu stanowi centralny element rozległego zespołu pałacowo-parkowego, będącego historycznym rdzeniem miejscowości związanej z funkcjonowaniem majątku ziemskiego. Obiekt usytuowany jest w północnej części wsi, przy drodze Sadki–Bnin. Zajmuje dominujące położenie w krajobrazie kulturowym miejscowości i pozostaje powiązany przestrzennie z układem parku, folwarku oraz zabudowy gospodarczej. Rezydencja była przez długi czas główną siedzibą rodu Bnińskich, jednego z najważniejszych rodów ziemiańskich regionu Krajny.

Historia obiektu sięga końca XVII w., kiedy w inwentarzu z 1685 r. wzmiankowany był dwór w Samostrzelu. Obecny pałac powstał w pierwszej połowie XVIII w. z inicjatywy Piotra Bnińskiego, najprawdopodobniej według projektu architekta Merckiera ze Szczecinka, jako rezydencja barokowa o układzie alkierzowym. Około 1825 r. obiekt został gruntownie przebudowany w duchu klasycyzmu przez Józefa Bnińskiego, z zachowaniem części wcześniejszych struktur, w tym piwnic oraz zasadniczego układu korpusu. Kolejna przebudowa miała miejsce około 1880 r. z inicjatywy Ignacego Bnińskiego. Wprowadzono wówczas elementy neoklasycystyczne oraz dokonano dalszych przekształceń elewacji i wnętrza.

Po 1945 r. pałac użytkowany był m.in. jako szkoła rolnicza. W latach 80. XX w. podjęto próbę adaptacji obiektu na dom pracy twórczej, jednak prace te nie zostały ukończone. W kolejnych latach pałac pozostawał nieużytkowany i ulegał stopniowej degradacji. Obecnie znajduje się w rękach prywatnych, a na jego terenie podjęto pierwsze działania remontowe i zabezpieczające, stanowiące podstawę do dalszych prac rewaloryzacyjnych.

Pałac jest budynkiem murowanym z cegły ceramicznej, otynkowanym, posadowionym na kamiennych fundamentach i w całości podpiwniczonym. Bryła obiektu jest rozczłonkowana systemem ryzalitów i utrzymana w kompozycji symetrycznej. Korpus główny jest dwukondygnacyjny, założony na planie prostokąta, z wyraźnie zaznaczonym ryzalitem środkowym.

Elewacja frontowa posiada układ trzynastoosiowy, z centralnym ryzalitem poprzedzonym portykiem wspartym na czterech kolumnach doryckich, dźwigających belkowanie i trójkątny przyczółek. Elewacje opracowane są w formach klasycystycznych, z podziałami pilastrowymi, profilowanymi gzymsami oraz dekoracją sztukatorską, obejmującą m.in. płyciny, archiwolty i motywy roślinne.

Wartość pałacu wynika z jego znaczenia jako dawnej rezydencji rodu Bnińskich, zachowanej wielofazowej struktury architektonicznej, reprezentacyjnej kompozycji elewacji, detalu klasycystycznego i neoklasycystycznego oraz integralnego związku z parkiem krajobrazowym i dawnym zapleczem folwarcznym.

9. Stan zachowania i postulaty dotyczące konserwacji

Stan zachowania obiektu należy określić jako dostateczny do złego, z wyraźnymi śladami wieloletniej degradacji. Zachowana jest bryła pałacu oraz jego zasadnicze elementy kompozycyjne, natomiast elewacje wykazują liczne ubytki tynków i detalu architektonicznego. Stolarka okienna i drzwiowa znajduje się w złym stanie technicznym. Jednocześnie widoczne są współczesne działania remontowo-konserwatorskie, obejmujące m.in. zabezpieczenie konstrukcji oraz przygotowanie obiektu do dalszych prac.

Pałac w Samostrzelu stanowi obiekt o bardzo wysokiej wartości historycznej, architektonicznej i krajobrazowej. Kluczowe znaczenie ma zachowanie jego bryły, układu przestrzennego oraz relacji z otaczającym parkiem i zabudową folwarczną. W zakresie zaleceń konserwatorskich priorytetowe jest kontynuowanie rozpoczętych prac zabezpieczających, remontowych i konserwatorskich, przy jednoczesnym dążeniu do maksymalnego zachowania substancji zabytkowej.

Niezbędne jest uzupełnienie ubytków tynków oraz konserwacja i rekonstrukcja detalu architektonicznego elewacji na podstawie zachowanych fragmentów, wyników badań oraz dokumentacji archiwalnej.

Z uwagi na wpis obiektu do rejestru zabytków prace konserwatorskie, restauratorskie, roboty budowlane oraz inne działania wymagające pozwoleń na podstawie przepisów ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami należy prowadzić po uzyskaniu pozwolenia właściwego wojewódzkiego konserwatora zabytków.

10. Wykonanie karty (autor, data i podpis)

Kinga Makowska
Michał Horbowicz
Ochrona Zabytków KRESY
03.2026 r.

11. Zatwierdzenie karty (podpis wojewódzkiego konserwatora zabytków)*

*dotyczy zabytków niewpisanych do rejestru zabytków i niewłączonych do wojewódzkiej ewidencji zabytków

GEZ		KARTA ADRESOWA ZABYTKU		3. Miejscowość	
1. Nazwa		2. Czas powstania		SAMOSTRZEL	
PARK		XVIII/XIX w.			
7. Fotografia z opisem wskazującym orientację w stosunku do sąsiednich terenów lub stron świata albo mapa z zaznaczonym stanowiskiem archeologicznym				4. Adres	
 widok w kierunku północno-wschodnim 				ulica i nr: Samostrzel przy nr 13	
				nr działki: 3/3, 4, 5/3, 5/12, 330 i 331 oraz fragmenty: 1/13, 1/14, 1/16, 1/17, 3/2, 3/12, 3/14, 3/15, 3/17, 3/18, 5/10, 5/11, 5/13, 6/2, 7/4, 110, 332, 442 i 706;	
				5. Przynależność administracyjna	
				województwo kujawsko-pomorskie	
				powiat nakielski	
				gmina Sadki	
				6. Formy ochrony	
				Obiekt wpisany do rejestr zabytków pod numerem: A/884 z dnia 21.07.1970 r.	
				Założenia pałacowo-parkowe:	
				• Pałac • Park	
				Obiekt ujęty w gminnej ewidencji zabytków Gminy Sadki, przyjętej zarządzeniem nr 55.2026 Wójta Gminy Sadki z dnia 7 września 2026 r.	
Mapa założenia pałacowego – kolorem czerwonym oznaczono granice parku (założenia)					

Założenie ogrodowe przy rezydencji w Samostrzelu kształtowane było od XVIII w., a następnie rozwijane i przekształcane w XIX w. Pod koniec XIX w. park został przekomponowany z wyraźnym nawiązaniem do włoskich ogrodów tarasowych. Kompozycja założenia łączy regularną część tarasową, powiązaną bezpośrednio z pałacem, z rozległą częścią krajobrazową o charakterze parkowo-leśnym.

Główna oś widokowa związana jest z pałacem i prowadzi poprzez system tarasów połączonych reprezentacyjnymi schodami w kierunku niżej położonych partii ogrodu. Tarasy w okresie świetności założenia wyposażone były w elementy małej architektury ogrodowej, takie jak balustrady, pergole, fontanny oraz rzeźby. Wśród nich znajdowały się m.in. sfinksy ustawione przed pałacem i na głównych poziomach ogrodu. W obrębie głównego tarasu znajdowały się również nisze z rzeźbami, obecnie niezachowane.

Integralnym elementem kompozycji parku jest rzeka Rokitka, przepływająca przez założenie i tworząca malownicze zakola w głębokim parowie. Naturalne ukształtowanie terenu wzmacnia krajobrazowy charakter parku co umożliwiało kształtowanie licznych powiązań widokowych wewnątrz założenia. Obecnie część tych relacji została zatarta w wyniku rozrostu roślinności i degradacji układu kompozycyjnego.

W XIX w. park został znacznie powiększony, uzyskując formę rozległego założenia, którego część stanowi zwarty drzewostan o charakterze leśnym. W drzewostanie dominują gatunki liściaste, m.in. lipy drobnolistne, dęby szypułkowe, klony, jesiony, buki, kasztanowce, topole i wiązy. Na terenie parku zachowały się również pojedyncze egzemplarze drzew o charakterze pomnikowym.

W strukturze ogrodu istotną rolę odgrywały także elementy użytkowe, w tym murowane piwnice ogrodowe służące do przechowywania żywności. Do dziś czytelny pozostaje układ komunikacyjny w postaci dróg i ścieżek parkowych, choć ich stan techniczny jest w wielu miejscach zły. Zachowane fragmenty ogrodzeń oraz relikty dawnej architektury ogrodowej świadczą o wysokiej randze artystycznej i kompozycyjnej założenia.

Obecnie park pozostaje w stanie częściowej degradacji. Zatarciu uległy niektóre historyczne powiązania widokowe, a część elementów kompozycyjnych, w tym tarasy, schody i detal architektoniczny, znajduje się w złym stanie technicznym lub nie zachowała się. Dodatkowym problemem są przekształcenia wynikające z późniejszego użytkowania terenu oraz oddziaływanie czynników zewnętrznych, w tym procesów erozyjnych i zmian w otoczeniu założenia. Pomimo tych przekształceń układ przestrzenny parku pozostaje czytelny, a zachowany drzewostan, naturalne ukształtowanie terenu oraz powiązanie z doliną Rokitki stanowią istotną wartość krajobrazową, historyczną i przyrodniczą.

Stan zachowania parku w Samostrzelu należy ocenić jako dostateczny. Park zachował czytelny historyczny układ przestrzenny, jednak jego stan techniczny i kompozycyjny jest niezadowalający. Pomimo zachowania głównych osi kompozycyjnych oraz reliktyw założenia tarasowego wiele elementów uległo znacznemu zniszczeniu, przekształceniu lub zatarciu. Układ komunikacyjny parku pozostaje miejscami czytelny, jednak w wielu partiach jest zniszczony, zatarty albo przekształcony, a zastosowane nawierzchnie nie zawsze odpowiadają historycznemu charakterowi założenia. Drzewostan parku, mimo dużej wartości przyrodniczej i obecności licznych okazów starodrzewu, wymaga działań pielęgnacyjnych i stałego monitorowania.

Obecnie park, podobnie jak pałac, znajduje się w trakcie prac porządkowych i rewaloryzacyjnych, mających na celu przywrócenie jego walorów historycznych, kompozycyjnych i krajobrazowych. Działania te powinny być kontynuowane w sposób kompleksowy, z uwzględnieniem wartości zabytkowych całego zespołu pałacowo-parkowego.

Zaleca się kontynuację rewaloryzacji parku w oparciu o analizę historyczną, rozpoznanie terenowe, inwentaryzację dendrologiczną oraz dostępne materiały archiwalne i ikonograficzne. Celem działań powinno być przywrócenie czytelności historycznego układu kompozycyjnego, w tym osi widokowych, relacji przestrzennych, układu tarasowego, ciągów komunikacyjnych oraz powiązań krajobrazowych z doliną Rokitki.

Niezbędne jest uporządkowanie układu dróg i ścieżek parkowych oraz dostosowanie ich nawierzchni do historycznego charakteru założenia.

W działaniach rewaloryzacyjnych należy uwzględnić ochronę relacji przestrzennych pomiędzy pałacem, parkiem, doliną Rokitki oraz dawnym zapleczem folwarczym.

Z uwagi na wpis parku do rejestru zabytków prace konserwatorskie, restauratorskie, roboty budowlane, prace przy zieleni oraz inne działania wymagające pozwolenia na podstawie przepisów ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami należy prowadzić po uzyskaniu pozwolenia właściwego wojewódzkiego konserwatora zabytków.

**Kinga Makowska
Michał Horbowicz
Ochrona Zabytków KRESY
03.2026 r.**

*dotyczy zabytków niewpisanych do rejestru zabytków i niewłączonych do wojewódzkiej ewidencji zabytków